

PAPER DETAILS

TITLE: Hz. Ibrahim'in Atese Atilmasi ve Bu Hususta Ön Plana Çıkan Isarî Yorumlar

AUTHORS: Enver BAYRAM

PAGES: 61-77

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/907165>

Hız. İbrahim'in Ateşe Atılması ve Bu Hususta Ön Plana Çıkan İşari Yorumlar

*The Prophet Abraham Thrown into the Fire and the Prominent
Symbolic (İshârî) Interpretations on This Issue*

Enver BAYRAM

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı
Assoc. Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
Tokat | Turkey
enver.bayram@gop.edu.tr
orcid.org/0000-0001-7624-4528

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article

Geliş Tarihi | 04 Kasım 2019 Received | 04 November 2019

Kabul Tarihi | 25 Kasım 2019 Accepted | 25 November 2019

Yayın Tarihi | 30 Aralık 2019 Published | 30 December 2019

Atıf | Cite as

Bayram, Enver. "Hz. İbrahim'in Ateşe Atılması ve Bu Hususta Ön Plana Çıkan İşari
Yorumlar [The Prophet Abraham Thrown into the Fire and the Prominent Symbolic (İshârî)
Interpretations on This Issue]".
guifd 7/2 (Aralık 2019): 61-77
<http://doi.org/10.5281/zenodo.3594062>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iTenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
This article, has been scanned by iTenticate. No plagiarism has been detected.

Copyright © Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Theology. Tokat, 60010
Turkey.
<https://dergipark.org.tr/guifd>

Öz

Hiz. İbrahim ulu'l-azm peygamberlerden birisidir. Zira o, Allah'ın dinini tebliğ etme konusunda her türlü sıkıntı ve zorluğa göğüs germiştir. O, körü körüne putperestliğe teslim olmamış, aksine aklını kullanarak Allah'ın varlığına ve birliğine ulaşmıştır. O, arı/saf bir zihinle düşünüldüğünde bu hakikate kolayca ulaşılacağını dönemindeki ve kendisinden sonraki insanlara göstermiştir. Hiz. İbrahim, devrinin siyasi otoritesi olan Nemrüd'un baskı ve zulümlerine rağmen inandığı kutsal değerlerden asla taviz vermemiştir. Bu durum, onun ateşe atılmasına sebep olmuştur. Hiz. İbrahim'in atıldığı ateş, müfessirler tarafından farklı şekillerde anlaşılmıştır. İşari olmayan tefsirler ayetteki ateşi, ısı ve ışık veren gerçek anlamdaki ateş olarak anlamışlardır. Buna mukabil işari tefsir yapan bazı müfessirler, ayetteki ateşten maksadın nefse tabi olan kuvvetlerin ateşe atılması olduğunu söylemişlerdir. Yine bunu Nemrüd'un gazabı ve aşk ateşi olarak açıklayanlar da olmuştur. Neticede Allah, Hiz. İbrahim'i atılmış olduğu bu ateşten kurtarmış ve kendine en yakın olanlardan kılmıştır. Bu nedenle o, bundan böyle Allah'ın dostu olarak anılmış ve kendisinden sonraki nesillere örnek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Hiz. İbrahim, Nemrüd, İşari Tefsir, Kıssa.

Abstract

The Prophet Abraham is one of the ulu'l-azm prophets. He confronted all kinds of trouble and difficulty in explaining the religion of Allah. He did not blindly surrendered to idolatry but has reached the truth by using his mind. He showed to people in his time and after him that the existence and oneness of Allah can be easily comprehended by considering with a pure mind. Despite all the oppression and oppression of Nimrod, the political authority of his time, Abraham never compromised his sacred values. This led him to be thrown into the fire. The fire that the Prophet Abraham was thrown was understood by the commentators in different ways. Non-symbolic tafsirs understood the fire in the verse as true fire, which gives heat and light. On the other hand, some commentators who made symbolic commentary interpreted the aim of the fire from the verse as firing the forces that are subject to self. Again, this was described as the wrath of Nimrod and the fire of love. As a result, Allah saved The Prophet Abraham from the this fire that was thrown and made him one of the closest ones. For this reason, he was henceforth referred to as the friend of God and set an example for generations after him.

Keywords: Tafsir, the Prophet Abraham, Nimrod, Ishari Tafsir, Parable.

GİRİŞ

Hz. İbrahim; Yahudilerin, Hristiyanların ve Müslümanların değer verdiği ve Kur'ân'da adı geçen büyük peygamberlerden birisidir. Onun ismi daima cömertlik, dua, tazim, dostluk gibi kavramlarla anılmıştır. Zira o, tevhidi mücadelede baş rol oynamış ve bu uğurda canını dahi feda etmekten geri durmamıştır.¹ İbrahim ismi Tevrat'ta, Avram (Abram) ve Avraham (Abraham) olarak geçmektedir.² Abram daha sonra Abraham'a dönüşmüştür. Abram "ulu ata", Abraham ise "milletlerin babası" anlamına gelmektedir.³ Kur'ân'da ise 69 yerde sadece İbrahim olarak yer almaktadır.⁴

Hiz. İbrahim'in doğumu, çocukluğu ve gençliği ile ilgili sadece Kitâb-ı Mukaddes dışındaki Yahudi dini literatüründe bilgi bulunmaktadır. Bunlar ise İslami kaynaklarda yer alan bilgilerle büyük oranda benzerlik göstermektedir.⁵

Hiz. İbrahim'in Tevrat'ta geçen şeceresi Nûh, Sâ'm, Arpakşad, Şelah, Eber, Peleg, Reu, Seruc, Nahor, Terah, Abram şeklinde gösterilir.⁶ İslami kaynaklarda ise onun şeceresi Hz. İbrâhim b. Târih (Terah) b. Nâhor b. Sârûğ (Serûc) b. Erğu (Reu) b. Fâliğ (Peleg) b. Âbir (Eber) b. Şâleh (Şelah) b. Finân (Kaynân) b. Erfahşed (Arpakşad) b. Sâ'm b. Nûh şeklinde geçmektedir.⁷ Buna göre Hiz. İbrahim'in şeceresi Tevrat ve İslami kaynaklarda birbirine çok benzer şekilde yer almaktadır.

Hiz. İbrâhim'in yaşadığı zaman dilimi tam olarak bilinmemektedir.⁸ Tevrat'a göre Hiz. İbrâhim, Keldâniler'in Ur şehrinde doğmuştur.⁹ Başka bir görüşe göre de Kuzey Suriye'de Harran'a çok yakın olan Ura'da dünyaya gelmiştir.¹⁰ Tarih ve tefsir kitaplarında ise farklı rivayetler vardır. Buna göre Hiz. İbrâhim, Ahvaz bölgesindeki Sûs'ta veya Bâbil'deki Kûsâ'da ya da Kesker sınırındaki Verka'da doğmuştur. Harran'da doğduğu da rivayetler arasındadır.¹¹

¹ Afif Abdu'l-Fettah Tabbara, "Hz. İbrahim (a.s.)", çev. Mehmet Aydın, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1981), 547.

² Yaratılış 11/26, 12/17-18, 17/4; Nehemya 9/7 (Kutsal Kitap, "Eski Antlaşma", erişim: 21 Kasım 2019, <https://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?mc=1&sc=4>).

³ Ömer Faruk Harman, "İbrahim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21: 267.

⁴ Muhammed Fuad Abdulbâki, *el-Mu'cem'u'l-müfehres li'l-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 1-2.

⁵ Harman, "İbrahim", 21: 267.

⁶ Tekvin, 11/10-26; I. Tarihler, 1/24-27.

⁷ Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Âmülî Taberî, *Târih-i Taberî* (Beyrut: Dâru't-türâsi, 1387h.), 1: 233; Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nisaburi es-Sa'lebi, *Kısasü'l-enbiyâ*, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 2009), 1: 67.

⁸ Harman, "İbrahim", 21: 267.

⁹ Tekvin, 11/28, 31; 15/7; Nehemya, 9/7.

¹⁰ Harman, "İbrahim", 21: 267.

¹¹ Sa'lebi, *Kısasü'l-enbiyâ*, 1: 67.

Kur'an'da Hz. İbrahim'in babasının adı Âzer olarak geçmekte ve onun put-perest bir kimse olduğu bildirilmektedir (el-En'am 6/74). Diğer İslâmî kaynaklarda Hz. İbrâhim'in babasından hem Âzer hem de Kitâb-ı Mukaddes'teki gibi Târih (Târah) diye bahsi geçmekte, annesinin adı da Ūşâ, Nûnâ ve Ebyûnâ olarak ifade edilmektedir.¹²

Rivâyete göre Nemrûd, gördüğü korkulu rüyalar sonucunda eşlerin arasını ayırmaya ve yeni doğan erkek çocukları öldürtmeye başlamıştır. Bu sırada Hz. İbrahim'e hamile olan annesi Nemrûd'un zulmünden kaçarak bir mağaraya sığınmış ve orada Hz. İbrahim'i dünyaya getirmiştir. Hz. İbrahim bu mağarada on beş ay kadar kalmıştır.¹³

Hız. İbrahim daha küçük yaşta şahsi birtakım tecrübeler sonucunda Allah'ın varlığını ve birliğini tanımıştır.¹⁴ Bu olay Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır: "Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk. Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gör-dü, rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi. Ay'ı doğarken görünce, rabbim budur, dedi. O da batınca, Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum, dedi. Güneşi doğarken görünce de rabbim budur; zira bu daha büyük, dedi. O da batınca dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben hanîf olarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müş-riklerden değilim." (el-En'am 6/75-79). Ancak Hz. İbrahim'in kullandığı bu yöntem kavminin dinî anlayışının yanlışlığına dikkat çekmek için başvurduğu bir muhakeme tarzı ve bir tartışma yöntemi olarak kabul edilmelidir.¹⁵

Hız. İbrahim'in yaşadığı en önemli hâdiselerden biri putları kırması ve bundan dolayı ateşe atılmasıdır. Bu husus makalemizde detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Hız. İbrâhim ateşe atılma olayından sonra eşi Sâre, yeğeni Lût ile birlikte Nemrûd'un ülkesini terk ederek sırasıyla Harran'a, Ürdün'e ve Mısır'a gitmiştir. Daha sonra Filistin'e dönmüştür.¹⁶ Rivayetlere göre Hz. İbrahim, oğlu İsmail ile eşi Hz. Hacer'i ziyaret etmek üzere Filistin'den Mekke'ye üç defa gitmiştir.¹⁷ 175 ya da 200 yaşında vefat eden Hz. İbrahim, Hebron'da Sâre'nin yanına defnedilmiştir.¹⁸

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012), 1: 39.

¹³ Sa'lebî, *Kısasü'l-enbiyâ*, 1: 68; Arent Jan Wensinck, "İbrahim", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977), 5/2: 878.

¹⁴ Wensinck, "İbrahim", 5/2: 879; Harman, "İbrahim", 21: 269.

¹⁵ Harman, "İbrahim", 21: 269-270.

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 39; Taberî, *Târih-i Taberî*, 1: 244-247.

¹⁷ Taberî, *Târih-i Taberî*, 1: 311.

¹⁸ Sa'lebî, *Kısasü'l-enbiyâ*, 1: 89; Taberî, *Târih-i Taberî*, 1: 312.

1. HZ. İBRAHİM'İN ATEŞE ATILMASININ ZAHİRÎ YÖNÜ

Hz. İbrahim'in ateşe atılmasının işâri yönünü vurgulamadan önce zâhiri yönüne değinmek uygun olacaktır. Onun ateşe atılmasına Tevrat'ta yer verilmemiştir. Ancak Kur'an'da ve diğer İslamî kaynaklarda bu meseleye ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Hz. İbrahim, kavminin putlara tapıtığını görüyor ve bu duruma çok üzülmüyordu. Bu nedenle o, bunun yanlışlığını kavmine göstermek için fırsat kolluyordu. Bir gün halk bayram şenliğine katılmak üzere şehir dışına çıkıyordu. Babası, oğlu İbrahim'i de bayram yerine götürmek istiyordu. Fakat o, "ben hastayım" diyerek şehirde kalmıştı.¹⁹ Bu durumu ayet şöyle ifade etmektedir: "Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı. Ben hastayım, dedi. Ona arkalarını dönüp gittiler." (es-Saffât 37/88-90). Hz. İbrahim şehirde kalıp putları kırmak istediğinden kavmine hasta olduğunu taun (veba) hastalığına yakalandığını söylemiştir. Bunu da yıldızlara bakuktan sonra demiştir. Zira o dönemin insanları bir şey söylemeden önce yıldızlara bakmayı, sonra söz söylemeyi uğur sayıyorlardı. Hz. İbrahim de onları ikna etmek için onların batıl inançlarını kullanmış ve taun hastalığından korkan kavmini yanından uzaklaştırmıştır.²⁰

Kur'an, Hz. İbrahim'in söylediklerini onun dilinden şöyle nakletmektedir: "O, babasına ve kavmine: Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor? demişti. Dediler ki: Biz, babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk. Doğrusu siz de babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz, dedi. Dediler ki: Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen oyunbazlardan biri misin? Hayır, dedi, sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve ben buna şahitlik edenlerdenim. Allah'a yemin ederim ki siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!" (el-Enbiyâ 21/52-57). Hz. İbrahim'in yaptığı bu yemini kavminden bazı kimseler duymuş, putları kırdıktan sonra onu ele vermişlerdir.²¹

Kavmi bayram yerine gittikten sonra Hz. İbrahim, elinde bir balta olduğu halde puthaneye gitmiş ve oradaki putların hepsini kırmıştır. Ancak içlerinde altından yapılmış olan en büyük putu sağlam bırakmış ve baltayı da onun boyuna asmıştır. Onun en büyük putu kırmayıp bırakmasının sebebi, kavmini az da olsa düşünmeye sevk etmektir.²² Putun büyük olması ya puta saygı göster-

¹⁹ İzzeddin İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Ömer Abdüsselâm (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabiyyi, 1997), 1: 88.

²⁰ Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Câmiu'l-beyân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (b.y.: Müessesetü'r-risale, 2000), 21: 62; Ebü Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Râzî, *Tefsîr-i kebîr* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabiyyi, 1420), 26: 341.

²¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18: 456; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 22: 153; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 1: 88.

²² Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm Semerkandî, *Bahru'l-ulûm* (b.y.: y.y., ts), 2: 429; Mensûr bin Muhammed bin Abdül-Cebbâr Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, thk. Yâsir b. İbrahim-Ganîm b. Abbas (Riyad: Dâru'l-vatan, 1997), 3: 387.

melerinden ya onun cismî özelliğinden ya da her ikisinden ileri gelmekteydi.²³ İbn Kesir'e (ö. 774/1373) göre Hz. İbrahim'in küçük putları kırıp baltayı büyük putun boynuna asmasının nedeni büyük putun küçük putları kıskanmasıydı.²⁴ Hz. İbrahim'in putları kırma olayı Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır: "Yavaşça (kavmin) putlarının yanına vardı. (Oraya konmuş yemekleri görünce:) Yemiyor musunuz? Neden konuşmuyorsunuz? dedi. Bunun üzerine, yanlarına gelip sağ eliyle vurdu (kırıp geçirdi) (es-Saffât 37/91-93).

Putperestler bayram yerinden döndükten sonra doğruca put haneye uğramışlar ve putlarının kırıldığını görmüşlerdir. Ancak en büyük put boynunda balta asılı olduğu halde sapa sağlam yerinde duruyordu. Putlarının kırıldığını gören putperest kavim bunu putlarına kimin yapmış olabileceğini araştırmaya başladılar.²⁵ Onlardan bazıları, "Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrahim denilirmiş, dediler." (el-Enbiyâ 21/60).

Bu haber Nemrûd'a kadar ulaşmış ve bunun üzerine Hz. İbrahim'in derhal yakalanarak halkın önüne çıkarılması istenmiştir. Hz. İbrahim yakalanıp getirilmiş ve ona putları kimin kırdığı sorulmuştur.²⁶ Bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: "O halde, dediler, onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şahitlik ederler. Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim? dediler. Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi." (el-Enbiyâ 21/61-63).

Bir hadise göre; Hz. İbrahim üç defa yalan söylemiştir. Bunlar: "Kavmi tarafından çağrıldığında ben hastayım demesi, putları kimin kırdığı sorulduğunda, "bunu büyükleri yapmıştır" cevabını vermesi ve eşi Sâre'yi kız kardeşi olarak tanıtmasıdır."²⁷ Hz. İbrahim'in yalan söylemesinin maslahat gereği olduğunu söyleyen âlimler olsa da peygamberlerin yalan söylemeleri her şeyden önce onların ismet sıfatlarına aykırı bir durumdur. Zira böyle bir durum şer'i hükümlere güveni temelden sarsar ve bunlara karşı şüphe kapılarını aralar. Burada Hz. İbrahim'in hasta olmasından kastı, belki de gerçekten birazcık hasta olmasıydı. Onun, "bunu büyükleri yapmıştır" cevabı aslında fiili putlara isnat etmek olmayıp bu işi kendisinin yaptığı iyice ortaya çıkması için kullandığı bir ta'riz üslubuydu. Yine eşi Sâre'ye "kız kardeşim" demesi kan bağıyla olan kardeşliği değil de dindeki kardeşliği kastetmesinden dolayındı.²⁸ Dolayısıyla

²³ İsmail Hakkı Bursevî, *Râhu'l-beyân* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 5: 493.

²⁴ Ebu'l-Fidâ İsmâil İbn Ömer İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'an'il-azîm*, 2. Baskı (b.y.; Dâru'tayyibe, 1999), 5: 348.

²⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 1: 88.

²⁶ Semerkandî, *Bahru'l-ulâm*, 2: 429; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 3: 387.

²⁷ Buhârî, "Enbiyâ", 8; Müslim, "Fezâil", 154.

²⁸ Râzî, *Tefsîr-i kebir*, 22: 156; Nizâmüddîn en-Nisâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'an*, thk. Zekerîyya İmrân (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1996), 5: 31.

söz konusu hadisin bu şekilde yorumlanması, peygamberlerin ismet sıfatına da aykırı bir durum değildir.

Hz. İbrahim'in putları büyük putun kırdığını söylemesi üzerine onlar bir ara hatalarını ve acizliklerini anlayıp: "Bunun üzerine kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) 'Zâlimler sizlersiniz, sizler!' dediler." (el-Enbiyâ 21/64). Ancak daha sonra eski hallerine dönerek "Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun" (el-Enbiyâ 21/65) dediler. Ayette de ifade edildiği gibi onlar düşünüp taşınmışlar, yaptıkları putların, kendilerine verilen zararı defetmekten dahi aciz olduklarını anlamışlar, ancak çok geçmeden ilk durumlarına dönüp büyük bir fitne içerisine düşmüşlerdir.²⁹ Yani vicdanlarının sesine fazla tahammül gösterememişlerdir.

Hz. İbrahim, bu cevabı beklercesine onlara şöyle seslenmiştir: "İbrahim: Öyleyse, dedi, Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâlâ tapacak mısınız? Size de Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız?" (el-Enbiyâ 21/66-67).³⁰ Hz. İbrahim, bu seslenişle onlara öfkeli olduğunu ve içine düştükleri durumun hayret verici olduğunu ifade etmek istiyordu.³¹

Fahreddin Râzî (ö. 606/1210), Hz. İbrahim'in putları kırmasından dolayı azarlanıp horlanmasından sonra dahi putlara tapmanın yanlışlığını gösteren deliller getirdiğini söylemektedir. "İbrahim: Yonttuğunuz şeylere mi ibadet edersiniz! Oysaki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı, dedi." (es-Saffât 37/95-96) ayetleri de bu delillerdendir. Râzî, bu ayetlerle onlara karşı şu istidlalin getirildiği görüşündedir: "Kütükler ve taşlar, yontulmazdan ve bir şekle sokulmazdan önce, insan için kesinlikle tapınılan şeyler değillerdi. Binâenaleyh insan onu, kendisi yontup bir şekle soktuğunda, onda meydana gelen şey, sadece insanın o taş ve kütükte yaptığı tasarruf izleridir. Böyle yapıldığı için onlar, tapınılacak şeye dönüşmüş olsaydı, o zaman bu, ma'bûd olmayan şeylerde, insanın tasarruf izleri meydana geldiğinde, onların ma'bûd haline dönüşmeleri neticesini verdi. Bunun böyle olmadığı, aklın bedahetiyle malumdur."³² Görüldüğü gibi Râzî, sıradan tahta ve taş gibi maddelere kutsallık atfeden kimse-nin yine insanın kendisinin olduğunu belirtmektedir.

Bunun üzerine Nemrûd, İbrahim'in (a.s.) başka bir ilaha taptuğunu anlamış ve ona Allah hakkında sorular sormuştur.³³ Bu durum Kur'an'da şöyle ifade

²⁹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'il-azim*, 5: 350; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Ruhu'l-me'ânî*, thk. Muhammed Mu'iz Kerumiddin (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2010), 17: 137.

³⁰ Benzer ayetler için bk. es-Saffât 37/95-96.

³¹ Seyyid Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'an*, çev. İ. Hakkı Şengüler - Bekir Karlığa - M. Emin Saraç (b.y.: Hikmet Yayınları, ts.), 10: 151.

³² Râzî, *Tefsir-i kebîr*, 26: 343.

³³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 1: 89.

edilmektedir: “Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni (Nemrut'u) görmedin mi? İşte o zaman İbrahim: Rabbim hayat veren ve öldüren, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.” (el-Bakara 2/258).

Hız. İbrahim'le başa çıkamayan Nemrüd ve adamları, onu ateşte yakmak için halka çağrıda bulunmuşlardır.³⁴ Ateşte yakmak en ağır ceza olduğu için onlar, Hız. İbrahim'e ateşle ceza vermeyi tercih etmişlerdir.³⁵ Bunun üzerine bir ay süren bir çalışma sonucunda büyük bir odun yığını toplamışlar, toplanan odun yığını yedi gün boyunca yakmış ve daha sonra da Hız. İbrahim'i mancılık vasıtasıyla ateşe atmışlardır. Ancak “Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!” dedik.” (el-Enbiyâ 21/69) ayetinde de ifade edildiği gibi ateş Hız. İbrahim'i yakmamıştır. Bilakis o ateş, gül bahçesine dönüşmüştür.³⁶ “Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk.” (el-Enbiyâ 21/70) ayeti de bu durumu açıklamaktadır.

Râzî, “serinlik ve esenlik ol” emrinin ateşe bizzat Allah tarafından verildiği görüşündedir.³⁷ Serinliğin mahiyeti hususunda ise müfessirler üç görüş ileri sürmüşlerdir. Buna göre;

1. Allah, ateşteki yakma özelliğini kaldırmış, bunun yerine ateşe parlama ve aydınlatma özelliği vermiştir.

2. Allah, ateşin etkisinin Hız. İbrahim'in bedenine ulaşmaması için onunla ateş arasında bir engel yaratmıştır.

3. Allah, ateşin Hız. İbrahim'in bedenine zarar vermemesi için onda bir özellik yaratmıştır. Ancak müfessirlerin çoğu ayetin zahirinin birinci görüşü doğruladığını ifade etmişlerdir.³⁸

Ayette geçen “serin ol” emrinin aşırı soğukluğu ifade etmediği hususunda da üç görüş ileri sürülmüştür. Bunlar şu şekildedir:

1. Allah, ateşin serinliğini Hız. İbrahim'e zarar vermeyecek şekilde ayarlamıştır.

2. Ateşin bir kısmı sıcak, bir kısmı da soğuk olmuş, böylece sıcaklık ve soğukluk dengelenmiştir.

³⁴ el-Enbiyâ 21/68.

³⁵ Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 22: 158.

³⁶ Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm*, 2: 431-432; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 3: 391; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 22: 158; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1: 89; Bursevî, *Râhu'l-beyân*, 5: 497.

³⁷ Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 22: 159.

³⁸ Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 22: 159.

3. Allah, Hz. İbrahim'in vücudunda fazlaca bir sıcaklık yaratmış ve o, bu soğuktan etkilenmemiştir.³⁹

2. HZ. İBRAHİM'İN ATEŞE ATILMASINDA ÖN PLANA ÇIKAN İŞÂRÎ YORUMLAR

İşârî tefsirin ilk dönem temsilcilerinden olan Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî (ö. 283/896) Hz. İbrahim'in ateşe atılmasıyla alakalı ayetlerin çoğunu tefsir etmekte, ancak bir kısmını kısaca açıklamaktadır. Bunlardan biri, Hz. İbrahim'in ateşe atılmadan önceki halini yansıtan ayeti yorumlamasıdır. Bu doğrultuda o, "Çünkü Rabbine kalb-i selîm ile geldi." (es-Saffât 37/84) ayetinin tefsirinde ayette geçen "kalb-i selîm" ifadesini Hz. İbrahim'in her haliyle kendini Allah'a teslim etmesi ve sırrını⁴⁰ ona açması olarak yorumlamaktadır.⁴¹ Görüldüğü gibi Tüsterî, insanı bela ve musibetlerden kurtaran asıl şeyin kalb-i selîm ile Yaratıcı'ya kendini teslim etmek olduğunu ifade etmektedir.

Zâhirî tefsirin ana kaynağı nasıl Taberî ise işârî/tasavvufî tefsirin kaynağı da Ebû Abdîrrahman es-Sülemî'dir (ö. 412/1021).⁴² Sülemî de Tüsterî gibi ayetleri kısaca ele alıp İşârî anlamda yorumlar getirmiştir. Bu hususta o, "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!" (el-Enbiyâ 21/69) ayetinin tefsirinde Hz. İbrahim'in ateşten nasıl kurtulduğuna değinmektedir. O, İbn Atâ'dan yapmış olduğu bir nakilde Hz. İbrahim'in ateşte yanmamasını, kalbindeki tevekkül ve teslimiyete bağlamakta ve onun tevekkül ve teslimiyetinin ateşi söndürdüğünü ifade etmektedir. Bunun için de "Çünkü Rabbine kalb-i selîm ile geldi." (es-Saffât 37/84) ayetini delil olarak sunmaktadır. Ayrıca Cebrail'in kendisini kurtarmak için geldiğini; ancak Hz. İbrahim'in bu teklifi kabul etmediğini, bu hususta Allah'ın kendine kâfi geleceğini nakletmektedir.⁴³ Yine Sülemî, "Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı. Ben hastayım, dedi." (es-Saffât 37/88-89) ayetlerinin tefsirinde "sukm" kelimesini kalbin hastalığı olarak bazı âlimlerden nakletmekte ve Allah'ı seven kimselerin kalplerinin kurbiyette ve

³⁹ Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 22: 159.

⁴⁰ Tasavvufta "Sır" kelimesi "sadece Allah'ın bildiği ya da az sayıda insan tarafından bilinen özel bilgi" ve "ruhun bir idrak mertebesi" olmak üzere iki anlamda kullanılır." Ayrıntılı bilgi için bk. Necdet Tosun, "Sır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 2009), 37: 115.

⁴¹ Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Taha Sa'd – Sa'd Muhammed Ali (Kahire: Dâru'l-haram li't-türâs, 2004), 228.

⁴² Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu* (Ankara: AÜİF Yayınları, 1974), 92.

⁴³ Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. Habîb b. Rubeyyia Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, thk. Seyyid İmran (Beyrut: Dâru kütübî'l-ilmiyye, 2001), 2: 8.

bu'diyette⁴⁴ daima hasta olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁵ Yine o, sonu ölümlü olan herkesin hasta olduğunu Vâsıtı'den nakletmekte, Allah hakkına riayet etmeyen ve Allah ile münasebetlerinde irade zafiyeti gösteren kimselerin kalplerinin hasta olduğuna vurgu yapmaktadır.⁴⁶ Sülemî, ateşten ve zararlı şeylerden insanı ancak teslimiyet ve tevekkülünün kurtaracağına atıf yapmakta ve asıl hastalığın kalp hastalığı olduğunu vurgulamaktadır.

İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) de "sukm/hastalık" ifadesini bedene mahsus bir hastalık olarak gerçek anlamıyla yorumlamaktadır. Ancak "hasta-yım" ifadesini önceki âlimlerin, Hz. İbrahim'in kavminin putlara tapmasından duyduğu rahatsızlığı ifade etmek için kullandığını nakletmektedir.⁴⁷ Enbiya suresinin 63. ayetinin tefsirinde putperestlerin küfrünü Hz. İbrahim'in hastalığının sebebi olarak görmektedir.⁴⁸

Kuşeyrî (ö. 465/1072), *Letâifu'l-İşârât*'ında Hz. İbrahim'in ateşe atılmak üzere mancınıktan fırlatıldığı esnada Cebrail'in ona geldiğini ve bir isteğinin olup olmadığını sorduğunu nakletmektedir. O, Cebrail'in bu sorusuna "Hayır!" cevabı verdikten sonra Allah'ın ateşi ona serin ve esen kıldığını ifade etmektedir. Bunun sebebi olarak da Hz. İbrahim'in, kalbini Allah dışındaki şeylerden temizlemiş olmasını zikretmektedir. Zira o, ateşe atılmadan önce zafer ve yardımı sadece Allah'tan beklemiştir.⁴⁹ Dolayısıyla Kuşeyrî ateşten kurtuluşun yolunu kalp temizliği olarak görmekte ve Hz. İbrahim'in bu şekilde kurtuluşa erdiğini açıklamaktadır.

Rûzbihân-ı Baklî (ö. 606/1209), "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol! dedik." (el-Enbiyâ 21/69) ayetinin tefsirinde Hz. İbrahim'in Allah'ın nuruyla nurlandığını ve nurun ateşe galip geldiğini ifade etmektedir. Neredeyse Hz. İbrahim'in Allah aşkının ateşinde yanacağını; ancak Allah'ın, kendi nefesine "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!" (el-Enbiyâ 21/69) demesi üzerine ateşin Hz. İbrahim'i yakmadığını ve onu nefsinin kahrından lütfuyla selamete erdirdiğini dile getirmektedir. Ayrıca o, En'âm suresinin 75-79. ayet-

⁴⁴ "Sözlükte "yakın" anlamına gelen kurb kelimesi tasavvuf terimi olarak genellikle karşıtı olan bu'd ile (uzak) birlikte kullanılır. Yakınlık ve uzaklık zaman, mekân, mesafe, makam ve mensubiyet açısından düşünülebilir. Süfilere göre kurb ibadetlere ve taatlara yakın olmak, bu'd da bunlardan uzak kalmaktır. Kulun Allah'a yakın olması ebedî mutluluğu kazanmasına vesile olan ibadetlere ve iyi davranışlara yakın olması, Allah'tan uzak olması ise ebedî mutsuzluğuna yol açacak kötü işlere yakın olmasıdır." Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Ateş, "Kurb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 432-433.

⁴⁵ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 2: 177.

⁴⁶ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 2: 177.

⁴⁷ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 7: 469.

⁴⁸ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 5: 495.

⁴⁹ Abdülkerim Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2007), 2: 297.

lerine atıfta bulunmakta⁵⁰ ve Hz. İbrahim'in aya, güneşe ve yıldızlara bakarak Allah'ın dostluğunu talep ettiğini belirtmektedir. Bu nedenle Allah'ın bu isteğe İbrahim (a.s.), ateşin ortasında iken cevap verdiğini açıklamaktadır. O, İbn Atâ'dan yapmış olduğu bir nakilde Hz. İbrahim'in ateşten selim bir kalp sahibi olması nedeniyle kurtulduğunu ifade etmekte ve bunu da "Çünkü Rabbine kalb-i selim ile geldi." (es-Saffât 37/84) ayetiyle delillendirmektedir.⁵¹ Görüldüğü gibi Baklî, ateşi Allah aşkı olarak yorumlamakta ve Allah'ın Hz. İbrahim'i bu aşk ateşinde yakmadığını beyan etmektedir.

Ebü'l-Cennâb Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221), Hz. İbrahim'in ateşe atılmasıyla ilgili işârî/tasavvufî yoruma daha geniş yer veren müfessirlerden biridir. O, *Te'vilâtü'n-necmiyye* adlı tefsirinde⁵² "işâratün ilâ", "ve yüşîru ilâ" ya da "işâratün uhrâ" (إشارة إلى أو إشارة أخرى) gibi ifadeler kullanarak işârî/tasavvufî tefsire ait yorumlarını aktarmaktadır. Necmeddîn-i Kübrâ, "Andolsun biz İbrahim'e daha önce rûştünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık." (el-Enbiya 21/51) ayetinin tefsirinde Allah'ın Hz. İbrahim'i ezelde dost edindiğini ve mahlûkât yaratılmadan önce dostluk nuruyla onu şereflendirdiğini ifade etmektedir. Yine, "O, babasına ve kavmine: 'Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?' demişti." (el-Enbiya 21/52) ayetinin tefsirinde kavmin, aslında heva ve şehvetlerine taptıklarını, İbrahim'i (a.s.) bundan koruyan şeyin ise Allah'ın dostluğu ve hidayeti olduğunu belirtmektedir.⁵³

Necmeddîn-i Kübrâ, "Dediler ki: Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen oyun-bazlardan biri misin?" (el-Enbiya 21/55) ayetinin tefsirinde iman etmeyen kimselerin taklit içinde olduklarını, iman edenlerin onları dünya hayatlarında bir oyun ve eğlencenin içine düşmüş gördüklerini belirtmektedir. Buna karşılık "Hayır!", dedi. "Sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin Rabbidir. Ben de buna şahitlik edenlerdenim." (el-Enbiya 21/55) ayetinin tefsirinde bu şahitliğin

⁵⁰ En'âm 75-79. ayetler şöyledir: "Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk. Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi. Ay'ı doğarken görünce, Rabbim budur, dedi. O da batınca, Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum, dedi. Güneşi doğarken görünce de Rabbim budur, zira bu daha büyük, dedi. O da batınca, dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim."

⁵¹ Ebû Muhammed Sadrüddîn Rûzbihân b. Ebî Nasr el-Baklî, *Arâisü'l-beyân fi hakâiki'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Ferid (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2008), 2: 519.

⁵² Eserin adı *Aynu'l-hayat* ve *et-Te'vilâtü'n-necmiyye* olarak farklı şekillerde zikredilir. Bu eserin Necmeddin-i Kübrâ'nın mı yoksa Necmeddin-i Dâye'nin mi olduğuna dair ihtilaf vardır. Süleyman Ateş, eserin Necmeddin-i Dâye'ye ait olduğunu kabul eder. Ancak elimizdeki matbu eserde müellif kısmında Necmeddin-i Kübrâ yazılmasından dolayı biz eseri ona nispet edeceğiz. Ayrıntılı bilgi için bk. Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 140-141.

⁵³ Ebü'l-Cennâb Necmeddîn-i Kübrâ, *et-Te'vilâtü'n-necmiyye*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2009), 5: 238.

Hız. İbrahim'in imanı olduğunu, onun imanının ise yakîn⁵⁴ derecesinde olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵

Necmeddîn-i Kübrâ, "Allah'a yemin ederim ki siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım! Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye." (el-Enbiya 21/57-58) ayetinin tefsirinde taştan ve ağaçtan put oymayı, nefesine hevâdan putlar yapmak olarak yorumlamaktadır. Ona göre bu kimseler Hz. İbrahim'in babası Âzer gibi nefsini ve kötü huylarını vekil edinenlerdir. Ancak ne zaman ilahi destek gelirse işte o zaman insan tıpkı Hz. İbrahim'in kırdığı gibi hevâ putlarını yerle bir eder.⁵⁶

Necmeddîn-i Kübrâ, "Belki de bu işi, şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun, eğer konuşuyorlarsa! dedi." (el-Enbiya 21/63) ayetinin tefsirinde insan tabiatının, putları kırmaktan ziyade onları yontmaya, şekillendirmeye daha meyilli olduğunu belirtmektedir. Hz. İbrahim putları kırdıktan sonra balta-yı en büyük putun boynuna asmıştı. Onların, bunları kim kırmış? sorularına Hz. İbrahim "Belki de bu işi, şu büyükleri yapmıştır." cevabını vermiştir. İşte Necmeddîn-i Kübrâ, Hz. İbrahim'in cevabında geçen "şu büyükleri" ifadesini "Allah" olarak yorumlamaktadır. Zira ona göre her fiilin kaynağı yani asıl fail, Allah'ur.⁵⁷

Necmeddîn-i Kübrâ, "Hani o, babasına ve kavmine: Siz kime kulluk ediyorsunuz? demişti. Allah'tan başka bir takım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?" (es-Saffât 37/85-86) ayetlerinin tefsirinde Hz. İbrahim'in babası Âzer'i nefis olarak, kavmini ise nefsin nitelikleri olarak anlamaktadır. Bunun yanında dünyayı, şeytanı ve hevâyı onların uydurup tapındıkları tanrıları olarak yorumlamaktadır.⁵⁸

"Onun için bir bina yapın ve derhal onu ateşe atın, dediler." (es-Saffât 37/97) ayetinin tefsirinde ise bina yapmayı nefsin aceleciliği ve şeytanın vesvesesi olarak görmekte, ateşi hırs ve şehvet olarak açıklamaktadır. Ona göre Hz. İbrahim yakılmak için hırs ve şehvet ateşine atılmış; ancak o, Allah'ın yardımıyla oradan kurtulmuş ve Allah'a seyr⁵⁹ eylemiştir. Yine ona göre Allah, Hz.

⁵⁴ Bir tasavvuf terimi olarak yakîn, "doğruluğunda şüphe bulunmayan, vâkıya uygun bilgi, sabit ve kesin inanış, kanaat (itikad), şüphe ve tereddütten sonra ulaşılan kesinlik" anlamına gelir. Ayrıntılı bilgi için bk. Osman Demir, "Yakîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 271.

⁵⁵ Kübrâ, *et-Te'vilâtu'n-necmiyye*, 4: 238-239.

⁵⁶ Kübrâ, *et-Te'vilâtu'n-necmiyye*, 4: 239.

⁵⁷ Kübrâ, *et-Te'vilâtu'n-necmiyye*, 4: 240.

⁵⁸ Kübrâ, *et-Te'vilâtu'n-necmiyye*, 5: 167.

⁵⁹ Tasavvufta, "Hakk'a ermek için bir müşşidin denetiminde yapılan mânevî yolculuktur." Yine, "Sûfilerin nefsi terbiye etmek ve Hakk'a ermek için bedenle veya kalple yaptıkları yolculuk anlamında bir tasavvuf terimidir." Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Sefer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36: 298-299; Süleyman Uludağ,

İbrahim'in ruhunu Nemrûd'un nefsiyle imtihan etmiş ve Hz. İbrahim bu imtihanı kazanmıştır.⁶⁰ Görüldüğü gibi Necmeddîn-i Kübrâ, Hz. İbrahim'i yakmak üzere hazırlanan ateşi hırs ve şehvet ateşi olarak görmekte ve dolayısıyla Hz. İbrahim'in Nemrûd'un gazabıyla imtihan edildiğini belirtmektedir.

Hz. İbrahim'in ateşe atılmasını ve ateşin onu yakmamasını işârî anlamda yorumlayanlardan biri de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir (ö. 672/1273). Ona göre Hz. İbrahim'i yakmak için tutuşturulan ateş onu yakmaz. Zira o, akıl ve can mesabesindedir. Ateş, akıl ve canı nasıl yakabilir? Ateş asıl Nemrûd'u ve onun gibilerini yakacaktır. Zira onlar nefis mesabesindedir. Ateş, nefsi yakar bitirir. Su dahi onlara fayda vermez. Zira su, şehvet ateşini yatıştırıramaz. Onu söndürecek ancak mü'minin nurudur.⁶¹ Görüldüğü üzere Mevlana'ya göre ateşin yakacağı kimseler nefislerine ve şehvetlerine uyanlardır. Oysaki mü'min, nur sahibidir. Onun nurunu da ateş yakamaz.

Abdürrezzâk el-Kâşânî (ö. 736/1335) de ayetleri zahir anlamları dışında işârî/tasavvufî olarak yorumlayan müfessirlerden birisidir. Kâşânî, Hz. İbrahim'in ateşe atılma sürecini ve ateşten kurtarılmasını işârî tarzda ele almaktadır. Bu doğrultuda o, ilgili ayetin tefsirinde Hz. İbrahim'e verilen rûştûn müşâhede⁶² ve dostluk makamı, yine zâtî tevhid olduğunu belirtmektedir. Nitekim Hz. İbrahim ateşe atılırken Cebrail ona yardım elini uzatmak için gelmiş; ancak o, zâtî tevhid makamında⁶³ bulunmasından dolayı "sana hiçbir ihtiyacım yok" diye karşılık vermiştir.⁶⁴

Kâşânî, Hz. İbrahim'in putları kırıp baltayı büyük putun boynuna asmasını onun "Halil" diye isimlendirilmesinin sebebi olarak görmektedir. Müşriklerin putlara tapmakla onlara varlık ve kemal isnat ettiklerini, bundan dolayı Hz.

"Sülûk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 127-128.

⁶⁰ Kübrâ, *et-Te'vilâtü'n-necmiyye*, 5: 168.

⁶¹ Dilaver Güner, "Mesnevî'de Hz. İbrahim İle İlgili Kıssaların Tasavvufî Yorumu", *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu Bildiriler*, ed. Abdurrahman Elmalı - Ali Bakkal (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2007), 309-316.

⁶² Sözlükte "görmek, şahitlik etmek, gözlemlemek; bir nesnenin hakikatine vâkıf olmak" anlamlarına gelmektedir. Bir tasavvuf terimi olarak ise, "Allah'ın zuhur ve tecellilerini görmeyi, seyir ve temaşa etmeyi ifade eder." Müşâhadenin; gözün, kalbin, ruhun ve sırrın müşâhadesi gibi mertebeleri vardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Müşâhede", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32: 152-153.

⁶³ Mutasavvıflar; kusûdî tevhid, şühûdî tevhid ve vücûdî tevhid olmak üzere tevhidi üçe ayırmışlardır. Kusûdî tevhid mertebesinde sâlik, iradesini bir yana bırakıp bütün ibadetlerinde ve ahlâkî davranışlarında Allah'ın iradesini ve rızasını esas alır. Şühûdî tevhidde sâlik, Allah'a olan muhabbeti ve aşkı sebebiyle O'ndan başkasını görmez, her şeyde O'nu ve O'nun tecellilerini temaşa eder. Vücûdî tevhid mertebesinde ise her şey Hakk'ın ve O'nun çeşitli seviyedeki tecellilerinden ibaret bilinir, görülür ve bu husus hal ve zevk olarak da yaşanır. Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41: 21-22.

⁶⁴ Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Te'vilât-ı kâşâniyye*, çev. Ali Rıza Doksanyedi (Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1987), 2: 290.

İbrahim'in onları tevhid baltasıyla kırdığını beyan etmektedir. Ancak putları Hz. İbrahim'in kendi benliğiyle kırmadığını, bilakis bunu, hakikâti ve hüviyetiyle yaptığını belirtmektedir.⁶⁵

Kâşânî, "Eğer iş yapacaksanız yakın onu da tanrılarınıza yardım edin! dediler. Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!" dedik." (el-Enbiyâ 21/68-69) ayetinin tefsirinde, onların tutuşturduğu ateşin aşk ateşi olduğunu, ateşin içine atılan şeylerin ise hakikatler ve marifetler olduğunu söylemektedir. Onun ateşe atılmasıyla Allah'ın isim ve sıfat nurlarının parıldayışını Hz. İbrahim'e gösterdiğini ifade eden Kâşânî, bu gösterme olayını da ateşin tutuşması olarak yorumlamaktadır. Ancak Hz. İbrahim'in fena⁶⁶ mertebesine ulaşması sebebiyle Allah'ın ateşe "İbrahim için serinlik ve esenlik ol!" dediğini; zira vuslat lezzetinin kâmil ruha fayda verdiğini ve sonradan olma eksikliğinden, noksanlık afetinden, aşk ateşi "ayn"ında⁶⁷ "mümkün"lük⁶⁸ belasından kurtardığını ifade etmektedir.⁶⁹ Görüldüğü gibi Kâşânî, Hz. İbrahim'in aşk ateşinde fena derecesine ulaşarak vuslata eriştiğini ve bu nedenle zâhirî ateşin ona hiçbir zaman zarar vermeyeceğini belirtmektedir.

Nî'metullah b. Mahmûd en-Nahcuvânî (ö. 920/1514) *el-Fevâtiḥu'l-ilâhiyye* adlı tefsirinde ayetleri zâhirî olarak yorumlamanın dışında işârî/tasavvûfî olarak da yorumladığı görülmektedir. Mesela o, Allah'ın Hz. İbrahim'i lütfu ve inayetiyle ateşten kurtardığını belirttikten sonra "Ben Rabbime gideceğim. O beni doğru yola iletecektir." (es-Saffât 37/99) ayetinin tefsirinde Hz. İbrahim'in Şam'a gittiğini ifade etmektedir. Ancak bundan önce "Hz. İbrahim'in gitmesini" onun komşuluğuna, korumasına ve rahmetinin genişliğine gitmek olarak yorumlamaktadır. "Allah'ın doğru yola iletmesini" ise onun lütfuyla kalbinin mutmain olması ve onun teveccühüne ulaşması şeklinde açıklamaktadır.⁷⁰

SONUÇ

Hz. İbrahim, tüm semavî dinler tarafından değer atfedilen ve kutsal kitaplarda ismine sıkça yer verilen yüce bir şahsiyettir. Kur'an'da kendisinin üstün

⁶⁵ Kâşânî, *Te'vilât-ı kâşâniyye*, 2: 291-292; 3: 18-19.

⁶⁶ Tasavvufta, "Kulun kendi fiil ve davranışlarını görmekten fânî olup gerçek kul olma noktasına ulaşması anlamında bir tasavvuf terimi." Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Kara, "Fenâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 333-335.

⁶⁷ Tasavvufta ayn, "kendisinden eşyanın zuhur ettiği şeyin zâtı yani Allah, Allah'ın tecellilerini temaşa, her şeyi Allah'ta ve Allah'tan görme hali, eşyanın varlık sahnesine çıkmadan önce Allah'ın ilmindeki sûretleri" olarak açıklanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Ayn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4: 256-257.

⁶⁸ Mümkün, "Varlığı da yokluğu da zâtının gereği olmayan veya konu ile yüklem arasındaki ilişkisi zorunlu bulunmayan anlamında kelâm ve mantık terimi"dir. Ayrıntılı bilgi için bk. İlyas Üzüm, "Hüküm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 464-466.

⁶⁹ Kâşânî, *Te'vilât-ı kâşâniyye*, 2: 292.

⁷⁰ Nî'metullah b. Mahmûd en-Nahcuvânî, *el-Fevâtiḥu'l-ilâhiyye* (Mısır: Dâru rukûbî, 1999), 2: 1999.

meziyetlerinden bahsedilen ve Allah'ın dost kabul ettiği büyük bir peygamberdir. Henüz çok erken bir dönemde gaybî bilgiyi tecrübeye konu ederek yıldız, ay ve güneşi gözlemlemiş ve bunların ilah olamayacaklarını kendi tecrübesiyle keşfetmiştir. Böylece yakîn mertebesine çıkanlardan olmuştur.

Hız. İbrahim, kavminin içinde bulunduğu akıl ve bilgiden yoksun taklit bataklığına sapmamış; aksine akıllı, bilgisi ve tefekkürüyle tevhidi mücadelenin öncülerinden olmuştur. Bunun yanında, kavminin anlayabileceği bir üslupla onlara yaptıkları yanlışları anlatmaya çalışmıştır. Bunu yaparken muhataplarını doğrudan hedef almamış, yaptıklarıyla onları düşündürmeyi amaçlamıştır. Buna karşılık onlar kaba kuvvet ve şiddete başvurmuşlar, sonunda İbrahim'i (a.s.) ateşe atmaktan geri durmamışlardır. Bu yönüyle de her fırsatta bela ve musibetlere maruz kalan Hız. İbrahim, sabır eğitimine güzel bir örnek teşkil etmiştir.

Hız. İbrahim'in ateşe atılmasını konu alan ayetlerin zâhirî yönünün dışında bir de işârî/tasavvufî tarafı vardır. Tefsirde işârî yolu benimseyen bazı müfessirler bu hususu, işârî/tasavvufî boyutuyla ele almış ve ayetleri buna göre yorumlamışlardır. Söz konusu müfessirler, Hız. İbrahim'in ateşe atılmasını genellikle mecâzî olarak anlamışlar ve bu olayı, tasavvuf kavramlarıyla açıklamaya çalışmışlardır. Onlara göre Hız. İbrahim'in atıldığı ateş, hırs ve şehvet ateşidir, Nemrûd'un gazabıdır. Ancak Hız. İbrahim, teslimiyeti ve temiz kalbi sayesinde bundan kurtulmuştur. Yine onlara göre Hız. İbrahim gök cisimlerine "Rabbim" demekle seyr-i sülûkuna başlamış, putları kırarak bu yolda mesafe kat etmiş ve nihayetinde ateşe atılmasıyla seyr-i sülûkta zirve noktaya ulaşmıştır. Onun vardığı zirve nokta ise aşk ateşidir. Aşk ateşinde yanıp yok olma tehlikesinden dolayı da Allah onu lütfuyla ateşten korumuştur. Böylece o, büyük bir manevî tecrübe elde etmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuad. *el-Mu'cem'u'l-müfehres li'l-elfâzî'l-Kur'an'il-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-meânî*. 30 Cilt. Thk. Muhammed Muîz Kerumiddîn. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2010.
- Ateş, Süleyman. *İşârî Tefsir Okulu*. Ankara: AÜİF Yayınları, 1974.
- Ateş, Süleyman. "Kurb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 432-433. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Baklî, Ebû Muhammed Sadrüddîn Rûzbihân b. Ebî Nasr. *'Arâisü'l-beyân fî hakâiki'l-Kur'an*. Thk. Ahmed Ferid. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2008.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Sahih-i Buhârî*. 2. Baskı. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.

- Demir, Osman. "Yakîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: 271-272. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Gürer, Dilaver. "Mesnevî'de Hz. İbrahim İle İlgili Kıssaların Tasavvufî Yorumu". *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu Bildiriler*. Ed. Abdurrahman Elmalı - Ali Bakkal. 309-316. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2007.
- Harman, Ömer Faruk. "İbrahim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 267. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- İbnü'l-Esir, İzzeddin. *el-Kâmil fi't-târih*. Thk. Ömer Abdüsselâm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabiyyi, 1997.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl İbn Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ân'il-azîm*. 2. Baskı. 8 Cilt. b.y.; Dâru tayyibe, 1999.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kubrâ*. 2. Baskı. 9 Cilt. Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2012.
- Kara, Mustafa. "Fenâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 333-335. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Kâşânî, Abdürrezzâk. *Te'vilât-ı kâşâniyye*. Çev. Ali Rıza Doksanyedi. 3 Cilt. Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1987.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Letâifü'l-işârât*. Thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman, 2. Baskı. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2007.
- Kutub, Seyyid. *Fi zilâli'l-Kur'ân*. Çev. İ. Hakki Şengüler - Bekir Karlığa - M. Emin Saraç. 16 Cilt. b.y.: Hikmet Yayınları, ts.
- Kutsal Kitap. "Eski Antlaşma". Erişim: 21 Kasım 2019. <https://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?mc=1&sc=4>.
- Kübrâ, Ebû'l-Cennâb Necmeddîn. *et-Te'vilâtu'n-necmiyye*. 1. Baskı. 6 Cilt. Thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2009.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahih-i Müslim*. 2. Baskı. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nahcuvânî, Ni'metullah b. Mahmûd. *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye*. 2 Cilt. Mısır: Dâru rakâbî, 1999.
- Nisâbü'rî, Nizâmüddîn. *Ğarâ'ibü'l-Kur'ân*. Thk. Zekerîyya İmrân. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1996.
- Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Tefsîr-i kebîr*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru ihyai't-türasi'l-arabiyyi, 1420.
- Sa'lebi, Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nisaburi. *Kısasü'l-enbiyâ*. 2. Baskı. 9 Cilt. Thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2009.
- Sem'ânî, Mensûr bin Muhammed bin Abdül-Cebbâr. *Tefsîru'l-Kur'ân*. Thk. Yâsir b. İbrahim-Ganîm b. Abbas. Riyad: Dâru'l-vatan, 1997.
- Semerkindî, Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahru'l-ulûm*. 3 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- Sülemî, Ebû Abdirrahmân Abdullah b. Habîb b. Rubeyyia. *Hakâiku't-tefsîr*. Thk. Seyyid İmrân. 2 Cilt. Beyrut: Dâru kütübi'l-ilmîyye, 2001.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmûlî. *Câmiu'l-beyân*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-risale, 2000.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmûlî. *Târih-i Taberî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-türâsi, 1387.
- Tosun, Necdet. "Sır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 115. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Tüsterî, Sehl b. Abdillâh. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*. Thk. Taha Sa'd - Sa'd Muhammed Ali. Kahire: Dâru'l-haram li't-türâs, 2004.
- Uludağ, Süleyman. "Sefer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 298-299. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Uludağ, Süleyman. "Sülûk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 127-128. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Uludağ, Süleyman. "Müşâhede". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 152-153. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Uludağ, Süleyman. "Ayn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 256-257. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 21-22. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Üzüm, İlyas. "Hüküm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18: 464-466. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Tabbara, Afif Abdu'l-Fettah. "Hz. İbrahim (a.s.)". Çev. Mehmet Aydın. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1981): 547-582.
- Wensinck, Arent Jan. "İbrahim". *İslam Ansiklopedisi*. 5/2: 878. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977.